

מצוה ג' - אהבת ה'

מצוה ג' היא שציוונו באהבתו יתעלה, וזה שנחשוב ונתבונן במצוותיו ומאמריו ופעולותיו עד שנשיגהו ונהנה בהשגתו בתכלית ההנאה, וזאת היא האהבה המחויבת. ולשון ספרי (ואתחנן ח'): "לפי שנאמר 'ואהבת את ה' אלוהיך' איני יודע כיצד אוהב את המקום, תלמוד לומר 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך' שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם". הנה בארנו לך שבהתבוננות תעלה בידך ההשגה ותגיע ההנאה ותבוא האהבה

פירוש המצוה

מצוה ג' היא שציוונו באהבתו יתעלה כלומר לאהוב את הבורא וזה - הדרך המגיעה לאהבת הבורא **שנחשוב ונתבונן במצוותיו** אשר בתורה **ומאמריו** ביד נביאיו **ופעולותיו** "מעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים" (לשון הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ב ה"ב) **עד שנשיגהו**, ההתבוננות בדברים בהם מתגלה הבורא בעולם מביאה אותנו להכירו עד כמה שאנו מסוגלים **ונהנה בהשגתו בתכלית ההנאה** הכרה זו מביאה הנאה לאדם, כיון שזה הדבר הגדול ביותר שיכול אדם להגיע אליו והשגת האמת הזו מביאה הנאה, **וזאת היא האהבה המחויבת** והתבוננות זו היא **החיוב** שחייבה אותנו התורה במצות האהבה. וראיה לדבר שהתבוננות היא היא החיוב במצות האהבה, מן הספרי: **ולשון ספרי, לפי שנאמר "ואהבת את ה' אלוהיך"**, ואם כן צוותה אותנו התורה לאהוב את הבורא, והרי **איני יודע כיצד אוהב את המקום, תלמוד לומר** - באה התורה ולימדה אותך את הדרך לאהבה **"והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך"** - דהיינו עיין היטב והתבונן בדברים האלה **שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. הנה בארנו לך על פי הספרי שבהתבוננות במאמריו, מצוותיו ומעשיו תעלה בידך ההשגה** - תגיע להכרת בוראך, **ותגיע ההנאה** וזה יביאך לעונג גדול מכל תענוגי העולם, שתפגש עם האמת, **ותבוא האהבה בהכרח**, וממילא תבא למידת אהבת בוראך. אמנם יש לעיין היכן רמוז במילים "והיו הדברים האלה... על לבבך" אופי ההתבוננות. וכתב הרב בר שאול זצ"ל בספר מצוה ולב (עמ' 73): "יש מקום להבין ש'דברים אלה' רומזים לכתוב הראשון 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד', ואז הכוונה היא: להתבונן בגלויי האלוקות שבאחדות הבריאה ונפלאותיה, ומהם יכיר לאהבה את מי שאמר והיה העולם. ויש מקום להבין ש'דברים אלה' רומזים למה שבא להלן בפרשה: 'ושננתם לבניך', 'ודברת בם', 'וקשרתם', 'וכתבתם' וכו' ואז הכוונה היא: להתבונן בתורה ומצוותיה ועל ידה בהכרח תתישב האהבה בלב". **וכבר בארנו** ובתרגום הרב קפאח זצ"ל כתוב "וכבר אמרו", ונראה מתאים יותר שכן לא מצינו היכן ביאר הרמב"ם את הדברים אותם הוא אומר כאן, אדרבה, אפילו בספר היד החזקה השמיטם. **שזאת המצוה** אהבת השם **גם כן כוללת שמתוך**

בהכרתו. וכבר בארנו שזאת המצוה גם כן כוללת שנהיה קוראים לבני האדם כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו, וזה שאתה כשתאהב איש אחד תספר בשבחיו ותרכה בהם ותקרא בני האדם לאהוב אותו, וזה על דרך משל, כן כשתאהב אותו יתעלה באמת, כאשר הגיע לך מהשגת אמיתתו, אתה קורא בלי ספק הסכלים והפתיים לדעת ידיעת האמת אשר ידעתו. ולשון ספרי (ואתחנן ז'): "ואהבת את ה' אלוהיך" אהבהו על הבריות כאברהם אביך, שנאמר (בראשית י"ב, ה') 'ואת הנפש אשר עשו בחרן'". ורצונו לומר כמו שאברהם מפני שהיה אוהב, כמו שהעיד הכתוב (ישעיה מ"א, ח') "אברהם אוהבי" וזה בעוצם השגתו, קרא בני האדם להאמין בשם מרוב אהבתו, כן אתה אהוב אותו עד שתקרא אליו בני האדם.

פירוש המצוה

האהבה נהיה קוראים לבני האדם כולם נראה שכולל בזה את ישראל והאומות לעבודתו יתעלה שדרך החיים תהיה מתאימה לרצונו יתברך ולהאמין בו, וזה ודבר זה לקרוא לבני האדם לאמונה ועבודת ה' הוא חלק ממצות אהבת ה' ומהווה תוצאה הכרחית של האהבה, שהרי שאתה כשתאהב איש אחד אהבתך תגרום לך שתספר בשבחיו ותרכה בהם ותקרא בני האדם לאהוב אותו, וזה על דרך משל בדברים שהם בנוהג שבעולם כן כמו כן באהבת ה' כשתאהב אותו יתעלה באמת כמצווה עליך כאשר הגיע לך מהשגת אמיתתו אהבה שבאה מתוך התבוננות והכרת הבורא, אתה קורא בלי ספק הסכלים והפתיים לדעת את ידיעת האמת אשר ידעתו שהרי אם האהבה נובעת מידיעת האמת, דבר זה יביא אותך לפרסם את האמת ולדאוג שיותר ויותר אנשים ידעו את האמת הזו. ונראה שגם חלק זה של המצוה קשור להתבוננות שהיא יסוד האהבה, שאהבה שאין מקורה בידיעת האמת, לא תביא אדם לקרוא לבני אדם לאהבתו יתברך. ולשון ספרי המראה על חלק זה של המצוה "ואהבת את ה' אלוהיך" - אהבהו על הבריות תביא את הבריות לאהב את ה' אלוהיך כאברהם אביך שקיים מצוה זו שנאמר "ואת הנפש אשר עשו בחרן". בספרי דייקו מלשון "עשו" שהרי אפילו באים כל באי עולם לברוא יתוש אינם יכולים, ואם כן מה פירוש "הנפש אשר עשו", אלא שקירבו אנשים לעבודתו יתברך ומעלה עליהם כאילו עשו. ורצונו לומר פירוש הספרי כמו שאברהם מפני שהיה אוהב המקום, וזו היתה עיקר תכונתו כמו שהעיד הכתוב "אברהם אוהבי" ואם כך כינהו הכתוב, הרי שזו היתה תכונתו העיקרית וזה בעוצם השגתו, מתוך מעלת ידיעתו את הבורא וגודל אמונתו, ומתוך אהבתו קרא בני האדם להאמין בשם מרוב אהבתו ולזכות אף אותם בידיעת האמת והתענוג הנובע ממנה, כן אתה אהוב אותו כמצות הכתוב עליך "ואהבת" עד שתקרא אליו בני האדם להאמין בו ולעבוד אותו מתוך אהבה.

התבוננות

כך הוא לשון הספרי שהביא הרמב"ם (ואתחנן ח'):

"והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" למה נאמר, לפי שהוא אומר "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך", איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה, תלמוד לומר "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" - והיו הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו.

אפשר להבין את שאלת הספרי בשני אופנים. היו שהבינו שהשאלה היא כיצד יכולה התורה לצוות על אהבת ה', הרי זה דבר שבטבע, שאינו בשליטת האדם, שאין אדם שליט על אהבתו (ע' שפת אמת ואתחנן תרל"ד), ותשובת הספרי לפי זה היא שהמצוה המעשית היא ההתבוננות, ומתוכה יגיע אדם לרצון לידבק בבורא. והיו שהבינו שהשאלה היא כיצד אפשר לאהוב דבר שאין מכירים אותו, והרי איננו מכירים ערכו של הקב"ה ואם כן כיצד נוכל לאהבו, והתשובה היא שהמצוה היא ההתבוננות ומתוכה נכיר את מי שאמר והיה העולם ומתוך שנכירו נוכל לאהבו ולידבק בדרכיו (ע' נצ"ב על הספרי שם). תשובת הספרי "שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם" מתאימה יותר לפירוש זה. על כל פנים מהגדרת המצוה על פי הספרי (והרמב"ם בעקבותיו), אנו למדים שהדרך לאהבה היא חלק ממצות האהבה ולכן בא הציווי בתורה על הדרך לאהבה - "והיו הדברים האלה על לבבך". על כן קבע הרמב"ם בהלכותיו את דרך האהבה כלשונו (הל' יסודי התורה פ"ב הל' א', ב'):

האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר "ואהבת את ה' אלוהיך" ונאמר "את ה' אלוהיך תירא". והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאווה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד "צמאה נפשי לאלוהים לאל חי"... ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם כמו שאמרו חכמים בענין אהבה "שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם".

לעומת הרמב"ם, יש שהבינו בדרך אחרת את מצות האהבה, ובכלל דבריהם גם הבנה חדשה בדברי הספרי. ר' צדוק הכהן מלובלין כותב (צדקת הצדיק קצ"ו):

ובני ישראל, "זרע אברהם אוהבי", כבר מלידה מבטן קבוע בהם אהבת השי"ת שהוא השורש נגד מדת הכתר שאינו בתפיסת אדם.

ובדרך זו כתב הרב זצ"ל (אגרות ראי"ה ח"א אג' מ"ד עמ' מ"ג, עיי"ש):

התכונה הישראלית האמיתית, הקבועה בעומק הנשמה העברית, היא ברכת אברהם אבינו ע"ה שהעיד עליו הכתוב: "זרע אברהם אוהבי". עצם החיים הישראליים הם כלולים רק בנקודת אהבת השי"ת, ואהבת שמו ית' דוקא בשם ה' אלוהי ישראל. כל יתר תנאי החיים, הרבים והרחבים, הפרטיים והכלליים, הנם רק תוצאות ומילואים ליסוד החיים העיקריים. זאת היא התכונה העיקרית שלנו, שנתגברה בנו בראשית טל ילדותנו, והיא הולכת עמנו עדי עד... זאת היא התכונה שלנו הקבועה והקיימת, שהיא אינה צריכה לא מחקר ולא פילוסופיא ולא שום תבלין שבעולם לקיומה ולעצם הווייתה.

ויסוד זה של אהבת השם הקבוע בנפשות ישראל הוא שעמד ל"שפת אמת" לבאר דברי הספרי בבאור חדש וזה לשונו (ואתחנן תרל"ד):

קושיית המפרשים בשם הרמב"ם על מצות "ואהבת" וכדומה, איך שייך ציווי בדבר התלוי בטבע האדם וכו', והאמת כי הקושיה היא עצמה התירוץ, שמזה נלמד שיש בטבע כל איש ישראל לאהוב להשי"ת בכל לבו ונפשו, ורק שנטמן בעומק הלב, ועל ידי הרצון והתשוקה למצוא זאת האהבה, על זה נאמר יגעתי ומצאתי וכו'. ובספרי "והיו הדברים וכו'" למה נאמר, לפי שנאמר "ואהבת וכו'" איני יודע כיצד אלא מתוך שאתה נותן הדברים אל לבך תכיר מי שאמר והיה העולם וכו'. פירוש כנ"ל שעל ידי שמשים האדם זה ללבו תמיד ומשתוקק לבוא לאהבת בוראו נגלה לו רוח הקדושה אשר בקרבנו.

קשר ישראל והקב"ה קבוע וקיים בקרבנו, ומצות האהבה היא לגלותו, ועל כן עצם הרצון והתשוקה, שמשימים את הדברים על הלב, מביאים אהבה זו לגילוי, וזה מה שאומר הספרי "והיו הדברים האלה על לבבך" שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, שמתוך שהדברים על לבבך ואתה רוצה לגלותם הם מתגלים ומביאים לאהבה ודבקות.

שתי דרכים המגיעות לאהבת השם.

הראשונה מקורה בעולם שמסביבנו, בבריאה הגדולה והנפלאה, הולכת היא מהחוץ אל הפנים, מן העולם עד תוככי הנפש.

והשניה מקורה במעמקי לב, בתכונת האהבה הקבועה בנפש הישראלית.

הולכת היא מהפנים אל החוץ, משורש נשמתו של אדם אל תכונת נפשו ומעשיו.

הראשונה מתאמת, על פי תכונתה, לכל באי עולם,

זו הדרך המוליכה לאהבת אלוהי עולם,

והשניה קבועה בעומק הנשמה הישראלית,

ועל כן תוליך לאהבת ה' אלוהי ישראל.

התבוננות במצוותיו מאמריו ופעולותיו

בהגדרת המצוה בספר המצוות כתב הרמב"ם: "שיתבונן במצוותיו, מאמריו ופעולותיו", ובספר היד החזקה בפירוט המצוה פירט הרמב"ם רק את ההתבוננות בפעולותיו, והרחיב את היריעה בתיאור פלאי הבריאה, ואילו את ההתבוננות במצוותיו ומאמריו השמיט הרמב"ם מהלכותיו. ועל כך העיר ה"קנאת סופרים" וזה לשונו:

ומה שלא כתב (הרמב"ם) בחיבור היד (החזקה) ההתבונן במצוות אלא מעשיו וברואיו הנפלאים לבד, משום דהתם בעיון מעשה בראשית איירי, ולא שייך שם באותו ענין להזכיר מצוותיו, כי ההתבוננות במצוות שייך לענין אחר דהיינו תלמוד התורה שיבאר בו הרב כל הצורך לקמן בהלכות תלמוד תורה, כי ידוע למבינים שמירת הסדר להרב ז"ל בחיבור היד לבאר הדינים כפי החלוקה הישרה שנחלקו מאמריו ולשונות כל אחד מהם במקומו הראוי לו לפי ענינו.

והקשה על כך בספר "משנת יעקב" (הל' יסודי התורה פ"ב ה"א) וז"ל:

ודבריו צריכים ברור דלפי דרכו היה צריך הרמב"ם להזכיר בהל' תלמוד תורה מה שכתב בספר המצוות וכנזכר, שגם על ידי שיחשוב ויתבונן במצוותיו ומאמריו יבוא לידי אהבת ה' וכמו שכתב בהל' יסודי התורה לגבי התבוננות בפעולותיו, והרמב"ם לא הזכיר כלל מזה בהל' תלמוד תורה וצ"ע.

שני מאמרים יש בספרי הקרובים זה לזה בתכנם. האחד בפרשת ואתחנן (שהביאו הרמב"ם בגוף המצוה בספה"מ): "והיו הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו", והשני בפרשת עקב (פסקא י"ג): "לדבקה בו" - דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו". שני מאמרים אלו ענין אחד הם, והם מודיעים את הדרך לאהבתו יתברך ולדבקה בו (אף הפסוק בפרשת עקב עוסק באהבת ה' - "לאהבה את ה' אלוהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו").

אמנם בספר המצוות הביא הרמב"ם רק את הספרי בפרשת ואתחנן, משום שעוסק בהגדרת מצות האהבה כפי שמבוארת בפסוק "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", שהוא פירוט למצות "ואהבת את ה' אלוהיך" אולם בהלכה נשמר הרמב"ם לכלול את שני מאמרי הספרי, שכן כתב "ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם". השמיט הרמב"ם מפסקא זו את הפסוק "והיו הדברים האלה על לבבך", כדי לכלול גם את מאמר הספרי שבפרשת עקב: "למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם" (ועי' בצפנת פענח לגאון הרוגאצ'ובי שציין על הלכה זו

ברמב"ם לספרי פרשת עקב וכן הנצי"ב בבאורו לספרי פרשת עקב כתב שזה מקור לפ"ב מהל' יסודי התורה, ונראה שהבינו כנ"ל).

לפי זה יש לומר שכל מה שכתב הרמב"ם בפרקים א'-ד' מיסודי התורה, הם הם דברי האגדה המוליקים לאהבת השם והם עצמם התבוננות במאמריו ומצוותיו. וראיה לדבר מתוך שהגדיר הרמב"ם פרקים אלו כמעשה בראשית ומעשה מרכבה, וכתב ש"ציוו החכמים הראשונים שאין דורשים בדברים אלו ברבים". ולא היה כותב כן על התבוננות פשוטה בנפלאות הבריאה.

עוד יש להוסיף בכוונת הרמב"ם במה שכתב שיתבונן במצוותיו ומאמריו שכוונתו על אותן מצוות עיוניות הבאות בהלכות יסודי התורה, וכפי שכתב בסוף פ"ד שם "ועניני ארבעה פרקים אלו שבחמש מצוות האלו הם שחכמים קוראים אותם פרדס כמו שאמרו ארבעה נכנסו לפרדס" עיי"ש.

ובעיקר הדבר יש להוסיף על פי מה שכתבנו לעיל במצות יחוד ה' (עיין שם), שבהל' יסודי התורה כותב הרמב"ם את היסודות כמו שהיו אצל אברהם אבינו, שעל כן קרא להלכות אלו - **"יסודי התורה"**, ולכן כתב את ההתבוננות כדרך שכתב.

"ואהבת את ה' אלוהיך"

יש להקשות על שיטת הרמב"ם, מדוע השמיט ביד החזקה את מה שכתב בספר המצוות "שזאת המצוה גם כן כוללת שנהיה קוראים לבני האדם כולם לעבודתו יתברך ולהאמין בו..."¹.

בספרי על הפסוק "ואהבת את ה' אלוהיך" יש שתי דרשות:

"ואהבת את ה' אלוהיך" - עשה מאהבה, הפריש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה, מאהבה שכרו כפול ומכופל. לפי שהוא אומר (דברים ו') "את ה' אלוהיך תירא ואותו תעבוד", יש לך אדם, כשהוא מתירא מחברו, כשהוא מטריחו, מניחו והולך לו, אלא אתה עושה מאהבה שאין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במדת הקב"ה בלבד.

דבר אחר, "ואהבת את ה' אלוהיך" - אהבהו על כל הבריות כאברהם אביך, כענין שנאמר "ואת הנפש אשר עשו בחרן", והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים

¹ אמנם יש דבר דומה ברמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה הי"א) שכתב שיתנהג החכם בדרך נאותה שיהו הכל משבחין אותו ומקלסין לו ומתאווים למעשיו, וציינו המפרשים מקורו בגמ' ביומא (פ"ו ע"א): "ואהבת את ה' אלוהיך" - שיהא שם שמים מתאהב על ידך", אלא שיש לחלק. א. שהספרי אמר "אהבהו על הבריות" - באופן חיובי ככתוב "את הנפש אשר עשו בחרן", לעומת הגמ' האומרת "שיהא שם שמים מתאהב על ידך". ב. נראה שמקור הרמב"ם אינו בפסוק "ואהבת" בדרשת הגמ' שם, שכן לא הביא הרמב"ם את הפסוק, ויותר מזה, יש חילוק, שהגמ' מזכירה קודם את קידוש ה' ומתוך כך חילול ה', והרמב"ם פתח בחילול ה' ומתוך כך קידוש ה', לכן נראה שמקורו בפסוק "לא תחללו את שמי", ובספרא "משמע שנאמר לא תחללו שומע אני קדש", ועי' לא תעשה ס"ג ובמש"כ לקמן מצוה ט'.

לבראותו, ומה תלמוד לומר "ואת הנפש אשר עשו בחרן", אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מגיירם ומכניסן תחת כנפי השכינה.

נראה שדרשות אלו באו לבאר כיצד מתבטאת האהבה, ומה היא פועלת על האדם, והבינו חז"ל שהביטוי "ואהבת" הוא הפועל היוצא מן האהבה עצמה ומצוה זו היא גם מצוה מעשית, ולכן ביארו שני דברים א. עשה מאהבה, ב. אהבהו על הבריות.

עיון ביד החזקה מראה שהרמב"ם פסק כדרשה הראשונה, שכן כתב (הל' תשובה פ"י ה"ב):

העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם, ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה. ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה, והיא המעלה שציוונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר "ואהבת את ה' אלוהיך" ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה, **מיד יעשה כל המצוות מאהבה.**

מקור דבריו ברור בספרי שהזכרנו. לפי זה הביטוי המעשי ל"ואהבת" היא עשיית כל המצוות מאהבה, ומובן מדוע השמיט הרמב"ם: "אהבהו על הבריות כאברהם אביך", שאין שני הדברים יכולים להלמד מאותה מילה.

אמנם בספר המצוות נתהפכו הדברים לפי מגמת הספר ודרכיו. "עשה מאהבה" - אינו יכול להמנות כמצוה, שכן כתב הרמב"ם בשורש ד' משרשי ספר המצוות שציוויים הכוללים עשיית המצוות כולם לא ימנו בכלל המצוות, וכאן אין ציווי מיוחד אלא לעשות בשלמות את המצוות, לכן לא הביא הרמב"ם דרשה זו בספר המצוות. אמנם "אהבהו על הבריות" היא ציווי מיוחד ולכן הביאו. ואף שלא פסק כן להלכה, כבר ראינו שדרכו של הרמב"ם להביא בספר המצוות דברים המתפרשים כמצוה אף שאינן להלכה, ובתנאי שלא יסתרו להלכה, כמו קבלת עול מלכות שמים, שהביא במצות יחוד ה' ולא הזכירה ביד החזקה, וכן "אהבהו על הבריות" במצוה זו. וניתן לומר שאהבהו על הבריות היא מהמצוות ה"קיומיות" שאף שאין חובה לעשותן, מכל מקום המקימן בודאי עושה מעשה טוב ושכר מצוה בידו.²

² ויש להטעים את הדברים עם המדרש בשיהש"ר (פרשה ח' פס' ח', ב') על הפס' "אחות לנו קטנה": "ר' ברכיה פתר קרא באברהם אבינו. 'אחות לנו קטנה' זה אברהם שנאמר (יחזקאל ל"ג) 'אחד היה אברהם ויירש את הארץ', ואיחה את כל באי העולם לפני הקב"ה... 'ושדים אין לה' שעדיין לא בא לכלל מצוות ומעשים טובים, 'מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה' ביום שגזר נמרוד הרשע ואמר לירד לכבשן האש, 'אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף'. 'אם חומה היא' - זה אברהם, אמר הקב"ה אם מעמיד הוא דברים כחומה, 'נבנה עליה טירת כסף' נצילנו ונבנה אותו בעולם, 'ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז', אם דל הוא במצוות ומטלטל מעשיו כדלת, 'נצור עליה לוח ארז', מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת, כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אחת, 'אני חומה' - אמר אברהם לפני הקב"ה 'אני

”ואהבת... בכל נפשך”

”ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך”. חז”ל במדרשים ביארו מהו ”בכל לבבך בכל נפשך ובכל מאדך”, ומדבריהם אנו למדים עד כמה מגעת אהבת ה'.

אף הרמב”ם בהלכותיו התייחס ל”שיעור” בו חייב האדם באהבת ה', על פי חז”ל, אלא שדבריו צריכים עיון רב.

בהל' יסודי התורה בפרק העוסק במצות קידוש ה' וחילול ה' (פ”ה ה”ז) כתב הרמב”ם:

ומנין שאפילו במקום סכנת נפשות אין עוברים על אחת משלש עבירות אלו (עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים) שנאמר ”ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך” אפילו הוא נוטל את נפשך.

ובהל' תשובה (פ”י הל' ג', ו') כתב:

וכיצד היא האהבה הראויה, הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו, שוגים בה תמיד כמו שצונו ”בכל לבבך ובכל נפשך”, והוא ששלמה אמר דרך משל ”כי חולת אהבה אני” וכל שיר השירים משל הוא לענין זה... דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב”ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה כמו שצויה ואמר ”בכל לבבך ובכל נפשך”.

חומה' ואעמיד מעשים טובים כחומה, 'ושדי כמגדלות' שאני עתיד להעמיד כתים וחרורות של צדיקים כיוצא כי בעולמך. 'אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום' אמר לו הקב”ה כשם שירדת לכבשן האש, כך אני מוציאך בשלום שנאמר 'אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים'.”

שתי דרכי השפעה יש בעולם, דלת וחומה. הדלת פתוחה, נכנסים ויוצאים בה. דרך הדלת ההשפעה היא בפגישה ישירה עם האנשים. החומה, לעומתה, סגורה ומסוגרת. בחומה, ההשפעה היא מרחוק מתוך המגדלות שעל החומה. ולמדנו מן המדרש שדלת היא מיטלטלת ואין השפעתה אלא לשעה. אף אותן נפשות אשר עשו בחרן, חזרו כולם לסורן וחזר העולם לאחריהם עם מות אברהם. לעומת זאת החומה היא קבועה. יצירת עם אשר ”לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב”, ואשר בו מגדלות - כתים כתים של צדיקים אשר אורן נראה למרחוק זו הדרך אשר למענה הוציא הקב”ה את אברהם מאור כשדים. ”את הנפש אשר עשו בחרן” - זו היתה דרכו של אברהם קודם שנתגלה לו הקב”ה וצוהו ”לך לך מארצך”. ההתגלות שינתה את אופי הקריאה בשם ה', מפרטי לכללי.

נוכל להבין, אפוא, את דברי הרמב”ם, שאף שלהלכה מצווים אנו להעמיד דברים כחומה, כתים כתים של תלמידי חכמים שיהיו עוסקים בתורה ובמצוות, מכל מקום אף דרכו הראשונה של אברהם הטביעה את רישומה בתורה ובא מקומה בספר המצוות ללמדנו שההולך בדרך זו מצוה בידו.

ולכאורה צריך עיון שאם אנו לומדים מ"בכל נפשך", את גודל האהבה שצריך לשגות בה תמיד והיא צריכה למלא את הנפש, אם כן, כיצד אפשר ללמוד מסירות נפש על עבודה זרה מאותם מילים ולדרוש "בכל נפשך" - אפילו הוא נוטל את נפשך".

עיון במקורותיו של הרמב"ם מוסיף קושי על קושי.
המשנה בברכות (פ"ט מ"ה) אומרת:

חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, שנאמר "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". "בכל לבבך" - בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע, "ובכל נפשך" - אפילו הוא נוטל את נפשך, "ובכל מאדך" - בכל ממונך, דבר אחר "בכל מאדך" - בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד.

ועל זה הביאה הגמ' (ס"א ע"ב):

תניא ר' אליעזר אומר אם נאמר "בכל נפשך" למה נאמר "בכל מאדך", ואם נאמר "בכל מאדך" למה נאמר "בכל נפשך", אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו, לכך נאמר "בכל נפשך", ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר "בכל מאדך". ר' עקיבא אומר "בכל נפשך" - אפילו נוטל את נפשך.

והגמרא ממשיכה בסיפור מסירות הנפש של ר' עקיבא.

וצריך להבין במה נחלקו ר' אליעזר ור' עקיבא ומתוך כך כמי פסק הרמב"ם. בשני מקומות נוספים מביאה הגמ' דעת ר' אליעזר ומתוכם נוכל ללמוד על דעתו. בפסחים (כ"ה ע"א): "אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה... לעולם דאיכא סכנה ואפילו הכי עצי אשירה לא, דתניא ר' אליעזר אומר אם נאמר 'בכל נפשך' וכו'". וכן בסנהדרין (ע"ד ע"א): "אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק נמנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד, כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג יעבר ואל יהרג, חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים. ועבודת כוכבים לא? והא תניא אמר ר' ישמעאל מנין שאם אמרו לו לאדם עבור עבודת כוכבים ואל תהרג, מנין שיעבוד ולא יהרג תלמוד לומר 'וחי בהם' - ולא שימות בהם... אינהו דאמור כר' אליעזר, דתניא ר' אליעזר אומר 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך' וכו'".

בפשט דברי הגמרא משמע שר' אליעזר סובר שחייב אדם למסור נפשו, ור' עקיבא סובר שאין צריך למסור הנפש, ולכן במקום שאמרו יהרג ואל יעבור בעבודת כוכבים, אמרו כר' אליעזר, וכן פירש הר"ן בעבודה זרה (כ"ז ע"ב, ט' ע"א מדפי הרי"ף):

"ואהבת את ה'... בכל נפשך" לא משמע ליה (לר' ישמעאל) שיתן נפשו באהבתו של הקב"ה, אלא שיאהב אותו בכל לב ובכל נפש ובכל

מאד, כענין שכתוב (מלכים ב' כ"ג): "אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו", ומשום הכי לר' ישמעאל לא קשיא ליה אם נאמר "בכל נפשך" למה נאמר "בכל מאדך", דאורחיה דקרא הוא, אבל ר' אליעזר קשיא ליה משום דמשמע ליה קרא שחייב אדם לתת נפשו ומאודו לאהבתו של מקום ומשום הכי פריך, יאמר החביב וכל שכן שאינו חביב.

וכן פירש הנצי"ב בפירושו לספרי (ואתחנן ז') ובהעמק שאלה (שאלתא ק"א) שלר' אליעזר חייב למסור את הנפש ולר' עקיבא לא חייב למסור את הנפש, אלא חייב לאהוב את הקב"ה אפילו בזמן מיתתו ופירוש "אפילו הוא נוטל את נפשך" הוא "אפילו בשעה שהוא נוטל את נפשך". לכן בפסחים ובסנהדרין הביאה הגמ' את דברי ר' אליעזר לחוד כי ממנו ראייה שמצוה למסור את הנפש בעבודה זרה. ובשם הגר"א הקשו על פירוש זה (שנות אליהו ברכות פ"ט מ"ה), שלפי זה ר' אליעזר אמר "אם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר 'בכל מאדך'", ואם דבר על מסירות נפש "וכי יש אדם בעולם שבשביל ממון ימסור את עצמו למיתה, כיון שמת מה תועלת לו בממונו".

והרמב"ם בודאי לא למד כן שהרי הביא (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ז) את לשונו של ר' עקיבא "אפילו הוא נוטל את נפשך" על חיוב למסור את הנפש בעבודה זרה (ובקריית ספר הביא על הלכה זו ברמב"ם שפסק כר' אליעזר ודבריו צ"ע). הגר"א (שנות אליהו שם) למד הפוך מהר"ן (וכן מהנצי"ב), ולדעתו לר' אליעזר אין חיוב למסור את הנפש למיתה אלא ליסורים בלבד, ולכן אמר "אם יש לך אדם שממונו חביב מגופו", דהיינו מטובת הגוף ומוכן להתיסר על מנת להשיג ממון, על אדם זה נאמר "בכל מאדך", ולר' עקיבא יש חיוב למסור את הנפש. לפי פירושו הגיה הגר"א בגמ' בפסחים והוסיף "וכו'", והכוונה שהוכיח מר' עקיבא, שהוא בהמשך הברייתא, שאין מתרפאין בעצי אשירה, וכן בסנהדרין צריך להגיה ר"ע במקום ר"א.

והנצי"ב (על הספרי שם) כתב על דברים אלו: "ולא אאמין כי יצא מפי קדשו", שכן קשה להגיה בכמה וכמה מקומות בש"ס, ועוד מדוע הגמ' בפסחים מביאה את הברייתא במחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא, יכולה היתה להביא את המשנה בכרכות שאומרת "בכל נפשך - אפילו נוטל את נפשך". ונראה לי שבמהמשנה אין כל כך ראייה שכן אפשר לפרש (כמו שפירש הנצי"ב) "בשעה שנוטל את נפשך", ורק בברייתא במחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא שם מוכח שהכוונה היא על מסירות נפש, שאם לא כן במה נחלקו ר' אליעזר ור' עקיבא? ומכל מקום הקושי להגיה בכמה מקומות בש"ס, על מקומו עומד.

ונראה לי שבאופן שיתישבו כל הדברים ופסק הרמב"ם על פי מה שכתב המהרש"א בחדושי אגדות ברכות (ס"א ע"ב):

ר' אליעזר נמי לענין נטילת נפש קאמר, כדמוכח (סנהדרין ע"ד), ור'

עקיבא דאמר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך לפירושי לדברי ר' אליעזר קאתי דלא תימא דלאו לענין נטילת ומסירת נפש קאמר ר' אליעזר אלא שיטריח עצמו בכל גופו כמו "ושב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו".

לדבריו, ר' אליעזר ור' עקיבא לא נחלקו כלל על מסירות נפש בעבודה זרה. דברי המהרש"א נראים בזה, אלא שמכל מקום קשה שבברייתא משמע שנחלקו במשהו ועדיין צריך עיון במה נחלקו, שאין הלשון שאמר ר' עקיבא משתמעת כהסבר לר' אליעזר. ונראה לי שב על פי מה שכתוב בספרי (ואתחנן, ז) שהוא המקור לדברי ר' אליעזר ור' עקיבא (על פי גירסת הילקוט ואתחנן רמז תתל"ז והגר"א):

"בכל נפשך" - אפילו הוא נוטל את נפשך, וכן הוא אומר (תהלים מ"ד) "כי עליך הורגנו כל היום"... ר' אליעזר (בן יעקב) אומר אם נאמר "בכל נפשך" למה נאמר "בכל מאדך", ואם נאמר "בכל מאדך" למה נאמר "בכל נפשך", אלא יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לך נאמר "בכל נפשך", ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לך נאמר "בכל מאדך". ר' עקיבא אומר אם נאמר "בכל נפשך" קל וחומר "בכל מאדך", אלא בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בין במדת הטוב בין במדת הפורענות.

מדברי הספרי למדנו ש"בכל נפשך" - אפילו נוטל את נפשך" - הוא דעת כולם ועל זה לא נחלקו כלל ונאמר בסתם בספרי. עוד למדנו שמחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא היא בפירוש "בכל מאדך", ולפי זה ברור מדוע הביאה הגמ' ברייתא זו בברכות שהרי מחלוקתם בפירוש "בכל מאדך" היא המחלוקת המופיעה במשנה, שיש אומרים בכל ממוןך ויש אומרים בכל מדה ומדה, ובברייתא הביאו את ר' אליעזר ור' עקיבא שנחלקו בדבר זה. אלא שהברייתא לא הובאה בשלימות כמו בספרי כיון שרצו לספר על ר' עקיבא שקיים "בכל נפשך" - אפילו נוטל את נפשך" - ולכן הביאו ביטוי זה בשמו והמשיכו בספור, אבל ברור שעל זה לא נחלקו (כמו שהבין מהרש"א) כי אם בהבנת "בכל מאדך".

לפי זה מובן פסק הרמב"ם שפסק כר' אליעזר ור' עקיבא, והוא דעת הספרי בסתם "בכל נפשך" - אפילו נוטל את נפשך". אלא שעדיין צריך להבין כיצד הביא הרמב"ם בהל' תשובה (פ"י ה"ג) "בכל לבבך ובכל נפשך" כציווי לאהוב את השם עם כל הלב ולשגות בו תמיד, והרי פירוש זה לכאורה סותר למסירות נפש (כמו שראינו בר"ן ואף במהרש"א הנ"ל).

ונראה על פי מה שכתוב בספרי: "בכל נפשך" - אפילו הוא נוטל את נפשך, וכן הוא אומר 'כי עליך הורגנו כל היום', ויש לומר שכוונת הספרי לומר שאדם צריך לאהוב את ה' בכל נפשו ושהאהבה תמלא אותו עד כדי כך שיהיה מוכן למסור נפשו על אהבתו, וזה הכוונה כי עליך הורגנו **כל היום**, שמוכן בכל עת למסור הנפש

(ובהמשך אמר ר' שמעון בן מנסייה: זו מילה, שגם לו הוקשה איך נהרגים כל היום ותירץ שזו מצות מילה).

וראיה גדולה לפירוש זה מן הירושלמי ברכות (פ"ט ה"ה) שאף הוא מביא את סיפור מסירות נפשו של ר' עקיבא, אם כי בשינוי מה מן הבבלי. זה לשון הירושלמי:

ר' עקיבא הוי קיים מיתדון קומי טורנוסרופוס הרשע, רחתת ענתה דקרית שמע, שרי קרי קריאת שמע וגחך, אמר ליה, סבא, אי חרש את אי מבעט ביסורין את. אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא, לא חרש אנא ולא מבעט ביסורין אנא, אלא כל יומי קריתי פסוק זה והייתי מצטער ואומר אימתי יבואו שלשתן לידי "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" רחמתיה בכל לבי ורחמתיה בכל ממוני³, ובכל נפשי לא הוה בדיק לי, וכדון דמטת בכל נפשי והגיעה זמן קרית שמע ולא אפלא דעתי, לפום כן אנא קרי וגחך, לא הספיק לומר עד שפרחה נשמתו.

פירוש הדברים: בשעה שדנו את ר' עקיבא הגיע עונת קריאת שמע, ור' עקיבא החל לקרות ושחק. אמר לו טורנוסרופוס הרשע, או שאתה מכשף או שאתה מבעט ביסורין, שכן איך אפשר לשחוק במצב כזה של סכנה. אמר לו ר' עקיבא כל ימי קריתי קריאת שמע ורציתי לדעת אם אמנם אני מקיים באמת "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". ידעתי שאמנם אני אוהב את ה' בכל לבבי ואני אוהבו בכל ממוני, אך מעולם לא היתה לי אפשרות לדעת אם אני אוהבו בכל נפשי ועכשיו שהגיע זמן קריאת שמע ואני מוכן לאהבת ה' בכל נפשי ואין דעתי חלוקה בזה, כיצד לא אשמח.

משמע להדיא שכל ימיו קיים "בכל נפשך", אלא שלא בדיק ליה, ובשעה שמסר נפשו אז התברר לו למפרע שאמנם כל ימיו אהב את השם בכל נפשו כמו שאהבו בכל לבבו ובכל ממונו⁴. ומכאן שאפשר לקיים את שני הלימודים, גם אהבה בכל לב ונפש וגם מסירות נפש בפועל, ומיושבים דברי חז"ל ופסק הרמב"ם.

³ ויש להעיר מהספרי הנ"ל שר' עקיבא דורש "בכל מאדך" - בכל מדה ומדה וצ"ע.

⁴ לכאורה יש להעיר מדוע אמר ר' עקיבא "הייתי מצטער אימתי יבואו שלשתן לידי", והלא בכל לבבו וממונו כבר באו לידו. ויש לומר שעד שלא ראה שאמנם מוכן למסור הנפש על אהבתו, הרי גם אהבתו בכל לב וממון אינה שלימה, ומסירות הנפש היא הוכחה גם לאהבת הלב והממון שאמנם שלימה היא. ובכך יש להסביר את לשון הרמב"ם בהל' יסודי התורה (פ"ה ה"ז) הנ"ל, שמביא "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך", אפילו נוטל את נפשך, משמע שהדרשה באה משלשתן, ולפי הירושלמי מבואר שאמנם אפילו נוטל את נפשך עליך לאהוב אותו בכל לב ובכל ממון, ולכן הזכיר את שלשתן. ובדברים אלו מיושב מה ששאלו על ר' עקיבא לפי הלשון בבבלי: "כל ימי הייתי מצטער מתי יבוא פסוק זה לידי 'בכל נפשך' - אפילו נוטל את נפשך", וכי חיכה ר' עקיבא למות? ולפי הירושלמי מוכן שלא חיכה למות אלא הצטער שלא ידע אם אמנם הגיע לאהבת ה' בכל נפשו.

עבודה מאהבה

באור פרק י' מהלכות תשובה

א. אל יאמר אדם הריני עושה מצוות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא, ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא, אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים, ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותם לעבוד מיראה עד שתרכה דעתן ויעבדו מאהבה.

ב. העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה, ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה, והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה, והיא המעלה שציוונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר "ואהבת את ה' אלוהיך", ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה, מיד יעשה כל המצוות מאהבה.

ג. וכיצד היא האהבה הראויה, הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה, שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שציוונו "בכל לבבך ובכל נפשך", והוא ששלמה אמר דרך משל "כי חולת אהבה אני", וכל שיר השירים משל הוא לענין זה.

ד. אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רבי, בשביל שאקבל שכר בעולם הבא, תלמוד לומר "לאהבה את ה'" כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים "במצוותיו חפץ מאד" - ולא בשכר מצוותיו. וכן היו גדולי החכמים מצוים לנבונני תלמידיהם ומשכיליהם ביחוד, "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו'", אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו כלומר, עבדו מאהבה.

ה. כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצויה בה הרי זה עוסק בה לשמה, ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ, אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר עד שתרכה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה, מגלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד ששיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה.

ו. דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה, כמו שצוה ואמר "בכל לבבך ובכל נפשך". אינו אוהב הקב"ה אלא בדעת שידעוהו ועל פי הדעה תהיה האהבה, אם מעט

מעט ואם הרבה הרבה, לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעים לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה.

הערות

1. יש לשאול, מדוע תאר הרמב"ם את אוהב ה' ועובדו מאהבה, דוקא בהל' תשובה, ולא בהל' יסודי התורה שם מדבר על הלכות אהבת ה'.

ונראה, שבריש הל' יסודי התורה, מדבר הרמב"ם על חיוב ההתבוננות בבריאה, וחיוב זה נובע מכמה מצוות וכיניהן אהבה ויראה. אמנם עצם האהבה ותוצאותיה, הוא מה שאמרו חכמים "ואהבת" - עשה מאהבה, והכוונה לשמה ולא מפתח עונש או כדי לקבל שכר, וחלק זה של האהבה קשור להל' תשובה העוסקות (בין השאר) בשכר ועונש.

2. יש לעיין, שלכאורה חוזר הרמב"ם על דבריו ללא צורך, בהל' א'-ג' והל' ד'-ו'. ונראה שיש שני סוגים של שכר ועונש. א. השכר והעונש מעצם המצוה או העבירה, מה שהן פועלות על האדם. ב. השכר והעונש החיצוניים כגון עושר וכד'. אף את היראה בכללה אפשר לחלק ליראת החטא ויראת העונש בדומה לסוגי השכר והעונש.

ונראה שבהלכות א', ב' מדבר הרמב"ם על השכר והעונש מעצם המצוות והעברות, ולעומת העובד מיראה - יראת החטא - בא העובד מאהבה שהיא **אהבת האמת**, וזו אמנם מעלה גדולה עד מאד שאפילו על הטובה הצומחת מן המצוה בעצמה, אין לחשוב.

אבל בהלכות ד', ה' מדבר הרמב"ם על השכר והעונש החיצוניים "בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רבי" ולעומת העובד מיראה - יראת העונש - בא העובד מאהבה, שהיא **אהבת ה'**, ועוסק בעבודה לשמה. בהלכות אלו לא הזכיר הרמב"ם שאין כל חכם זוכה להן, שבאהבה זו נצטוינו ב"ואהבת את ה' אלהיך", ואף לא שזו מעלת אברהם, והסיבה, כיון שמדובר באהבה נמוכה יותר - עבודה לשמה, ולא לקבל שכר חיצוני.

3. לכאורה יש סתירה בין הל' א' להל' ב', שבהל' א' כתב שאין עובדים מיראה אלא עמי הארץ, נשים וקטנים, ואילו בהל' ב' כתב על העובד מאהבה "שאיין כל חכם זוכה לה" והוא מעלת אברהם אבינו וכו'.

ונראה שבהל' א' מדבר הרמב"ם על ה**דרך**, ופותח "אל **יאמר** אדם...", וכוננתו לומר שעל החכם לשאוף להגיע למעלת עובד מאהבה, ומי שאינו עובד את ה' על דרך זה, דהיינו שאינו שואף כלל להגיע למדרגה זו, אלו עמי הארץ, נשים וקטנים. ואילו הל' ב' מדברת על מי שהגיע למדרגה, ואלו אמנם מעטים מאד. ועי' במורה נבוכים ח"ג פנ"א.

4. "אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה". הוסיף הרמב"ם את הטובה הנלווית לאמת, כדי שלא לטעות בטעות אנטיגנוס איש סוכו

(אבות פ"א מ"ג) שאמר "אל תהיו כעבדים...", וכאשר שמעו זאת תלמידיו לא הבינו כוונתו "ואמר האחד לשני כי הרב כבר באר בפירושו שאין שם לא גמול ולא עונש ואין שם תקוה כלל" (לשון הרמב"ם בפיהמ"ש אבות שם), ומהם יצאו הצדוקים והביתוסים. לכן הוסיף הרמב"ם "וסוף הטובה לבא בגללה", ללמדך שיש שכר ועונש, אלא שעליך לעבוד מתוך אהבת האמת.

5. "והיא מעלת אברהם אבינו... והיא המעלה **שציוונו** בה הקב"ה על ידי משה". הדגיש הרמב"ם אברהם ומשה ללמדך שאפשר להגיע למעלה זו מתוך התבוננות בבריאה כאברהם שהיה קודם מתן תורה, ואפשר להגיע אף מתוך הציווי. ועי' הל' עבודה זרה (פ"א ה"ג), אחר שתאר הרמב"ם את דרכו של אברהם להכרת הבורא ופרסום אמונתו כתב: "וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו, עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו", אף מכאן יש ללמוד שדרכו של אברהם היתה בהתבוננות בעולם וכיון שכמעט נשתכחו הדברים שלח הקב"ה את משה **בתורתו** להודיע את דרך ה'.

6. "דבר ידוע וברור...". והשיג הראב"ד "א"א זה השגיון לא ידענו לאיזה דבר כיון...". לכאורה צ"ע מדוע לא השיג הראב"ד קודם בה"ג שם כתב הרמב"ם "ונמצא שוגה בה תמיד". ונראה שדייק מלשון הרמב"ם שכתב "דבר ידוע וברור" ועל זה כתב שלא ידענו למה התכוון.

7. "אינו אוהב הקב"ה אלא בדעת שידעהו". עי' מה שכתבנו לקמן בפתיחות והסיומים של הרמב"ם ל"ד ספרי משנה תורה.